

II. Верховний Суд та забезпечення єдності судової практики

Дмитро Луспенник

кандидат юридичних наук, доцент,
суддя Верховного Суду, секретар Пленуму Верховного Суду,
секретар Першої Судової палати
Касаційного цивільного суду
у складі Верховного Суду
(м. Київ, Україна)
lushpenuk@sc.gov.ua

УДК 347.9

ВЕРХОВНИЙ СУД: ПОВНОВАЖЕННЯ ВЕЛИКОЇ ПАЛАТИ ТА КАСАЦІЙНОГО ЦИВІЛЬНОГО СУДУ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЄДНОСТІ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

АНОТАЦІЯ. Процедура, за допомогою якої забезпечується єдність судової практики, а саме розгляд справ у складі палати, об'єднаної палати касаційного суду або Великої Палати Верховного Суду, займає важливе місце серед численних новел Цивільного процесуального кодексу України (ЦПК України).

Переважно за нею відбувається розгляд справ, які надійшли до касаційних судів у складі Верховного Суду та формують судову практику. Водночас зі створенням нового Верховного Суду судова практика напрацьовується не на порожньому місці, а отже, судді не можуть оминати тих правових позицій, які були висловлені Верховним Судом України (ВСУ), оскільки відповідно до ст. 360⁷ ЦПК України 2004 р. висновки постанов ВСУ щодо застосування норм права мають враховуватися іншими судами загальної юрисдикції при використанні таких норм права.

У зв'язку з цим у п. 7 Перехідних положень нового ЦПК України передбачено, що суд, який розглядає справу в касаційному порядку у складі колегії суддів або палати (об'єднаної палати), передає справу на розгляд Великої Палати Верховного Суду, якщо така колегія або палата (об'єднана палата) вважає за необхідне відхилитися від висновку щодо застосування норми права в подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні ВСУ.

Надання законодавцем такого права лише суду касаційної інстанції не є недосконалістю процесуальних норм, а виступає тим механізмом, який покликаний забезпечити єдність судової практики, аби позиції суду стали її надійними "стовпами" і джерелами, сприяли прогнозованості вирішення окремих категорій справ.

Вказане є лише однією із форм забезпечення єдності судової практики і виконанням процесуальних повноважень Касаційним цивільним судом у складі Верховного Суду і Великою Палатою Верховного Суду. Незважаючи на те, що Велика Палата

Верховного Суду і Касаційний цивільний суд у складі Верховного Суду – це складові Верховного Суду, Велика Палата не наділена повноваженнями щодо перегляду чи будь-якого іншого втручання в діяльність касаційних судів, які входять до складу Верховного Суду. Крім того, норми ЦПК України передбачають й інші механізми обов'язкової процесуальної взаємодії цих судових органів у складі Верховного Суду з метою забезпечення єдності судової практики.

Метою статті є аналіз процесуальних повноважень Великої Палати Верховного Суду і Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду, призначення яких полягає в забезпеченні єдності судової практики, а також висвітлення проблемних питань і шляхів їх вирішення.

Ключові слова: Верховний Суд; Велика Палата; цивільне судочинство; касаційне провадження; процесуальні повноваження; судова практика; єдність судової практики.

Цивільний процесуальний кодекс України (далі – ЦПК України) містить багато новел, серед яких важливе місце займає процедура, призначена для забезпечення єдності судової практики, а саме розгляду справ у складі палати, об'єднаної палати касаційного суду або Великої Палати Верховного Суду. Йдеться переважно про справи, що перебувають у провадженні касаційних судів у складі Верховного Суду і рішення по яких формують судову практику. Водночас остання зі створенням нового Верховного Суду напрацьовується не на порожньому місці, а отже, судді не можуть не брати до уваги тих правових позицій, які були висловлені Верховним Судом України (далі – ВСУ), оскільки відповідно до ст. 360⁷ ЦПК України 2004 р. висновки постанов ВСУ щодо застосування норм права мають враховуватися іншими судами загальної юрисдикції при використанні таких норм права.

У зв'язку з цим додамо, що п. 7 Перехідних положень нового ЦПК України¹ передбачено, що суд, який розглядає справу в касаційному порядку у складі колегії суддів або палати (об'єднаної палати), передає справу на розгляд Великої Палати Верховного Суду, якщо така колегія або палата (об'єднана палата) вважає за необхідне відступити від висновку раніше ухваленого рішення ВСУ щодо застосування норми права у подібних правовідносинах.

Надання законодавцем такого права лише суду касаційної інстанції не є недосконалістю процесуальних норм, а виступає тим механізмом, який має забезпечити єдність судової практики, аби позиції суду стали її надійними “стовпами” і джерелами, сприяли прогнозованості вирішення окремих категорій справ.

¹ Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV (в редакції Закону України від 3 жовтня 2017 р. № 2147-VIII). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 01.09.2018).

Дмитро Луспенник

Вказане є лише однією із форм забезпечення єдності судової практики й виконанням процесуальних повноважень Касаційним цивільним судом у складі Верховного Суду і Великої Палати Верховного Суду. Варто додати, що остання, яка разом із Касаційним цивільним судом є складовою Верховного Суду, не наділена повноваженнями щодо перегляду чи будь-якого іншого втручання в діяльність касаційних судів, які входять до складу Верховного Суду. Крім того, норми ЦПК України передбачають й інші механізми обов'язкової процесуальної взаємодії цих судових органів у складі Верховного Суду з метою забезпечення єдності судової практики.

Метою дослідження є аналіз процесуальних повноважень Великої Палати Верховного Суду і Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду, призначення яких полягає в забезпеченні єдності судової практики, а також висвітлення проблемних питань і шляхів їх вирішення.

Приступаючи до розгляду питання, вкажемо, що однією з основних проблем судової практики вважається неоднакове застосування норм матеріального і процесуального права. Як зазначається з цього приводу у рішенні Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) у справі від 24 березня 2009 р. *“Тудор Тудор проти Румунії”*:

Розбіжності судових рішень за своєю природою є невід'ємним елементом будь-якої судової системи, яка базується на мережі судів першої інстанції та апеляційних судів з повноваженнями в їх територіальній юрисдикції. Водночас роль найвищої судової інстанції полягає в тому, щоб вирішувати такі суперечності².

Саме тому єдність судової практики, однаковість застосування судами матеріальних і процесуальних норм – неодмінна умова забезпечення верховенства права в суспільстві. На думку М. Сірого, завдання щодо однакового застосування в судах законодавства України має реалізовуватися через запровадження чіткого механізму касаційного перегляду судових рішень³.

Виходячи з цього, пріоритетним у роботі Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду було і є забезпечення єдності судової практики ще до початку саме процесуальної діяльності (січень 2018 р.). Так, судді на нарадах постійно узагальнювали й обговорювали майже всі правові позиції ВСУ із метою віднайдення спільних і єдиних підходів, визначалися із тим, які його правові висновки є спірними і потребують корегування.

www.pravoua.com.ua

² Tudor Tudor v. Romania: Court Judgment. 24.03.2009. App. 21911/03 <<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-91885>> accessed 12 September 2018.

³ М Сірий, ‘Забезпечення єдності судової практики – важливий напрямок розвитку правової системи України’ (2006) 6 Вісник Центру суддівських студій 6-8.

До наведеного слід додати, що під час розроблення процесуальних кодексів, коментування науковцями і практиками їх проектів, а після набрання ними чинності і першої практики застосування Верховного Суду вказаної вище новели ЦПК України (як і інших процесуальних кодексів), в юридичній літературі не припиняються дискусії з приводу того, чи буде новий Верховний Суд відхилитися від правових позицій ВСУ, які будуть мотиви, чи буде їх ігнорувати. Зокрема, науковцями позитивно сприймаються конституційні зміни щодо переходу від чотириланкової судової системи до триланкової, оскільки це, на їхнє переконання, має забезпечити єдність судової практики⁴.

Наприклад, Н. Зозуля ще 14 листопада 2017 р. писала про те, що є підстави сподіватися, що новий Верховний Суд не тільки перегляне найбільш неоднозначні й суперечливі правові позиції ВСУ, виправить помилки правозастосування, допущені цим судом, а й напрацює і сприятиме розвитку єдиної судової практики в Україні шляхом якісного перегляду судових справ і прийняття справедливих і законних рішень⁵.

На підтвердження вкажемо, що після початку розгляду справ Касаційним цивільним судом у складі Верховного Суду, використовуючи надане процесуальними нормами повноваження, він нерідко звертався до Великої Палати Верховного Суду, оскільки вважав за необхідне відійти від висновку щодо застосування норми права в подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні ВСУ. Здебільшого мотиви, з яких Касаційний цивільний суд у складі Верховного Суду звертався до Великої Палати Верховного Суду, аргументовані в її мотивованих постановках. До речі, у багатьох випадках Велика Палата, погоджуючись із мотивами Касаційного цивільного суду, поверталася до правових позицій, раніше висловлених у судових рішеннях вищими спеціалізованими судами (Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ (далі – ВССУ), Вищим господарським судом України (далі – ВГСУ), Вищим адміністративним судом України (далі – ВАСУ)), а також в їхніх постановках пленумів.

Для прикладу наведемо деякі правові позиції ВСУ, змінені Великою Палатою Верховного Суду.

1. Споживачі судовий збір не платять на будь-якій стадії процесу

ВССУ постійно обстоював таку принципову позицію. Зокрема, про це зазначено у пунктах 6–7 постанови Пленуму ВССУ від 17 жовтня

⁴ Н Голубева, *Цивільне процесуальне право України: навчальний посібник* (2018) 16; М Оніщук, 'Змінам до Конституції щодо правосуддя два роки: перші тезові висновки та невирішені завдання' [2018] 39(1212) *Юридичний вісник України*.

⁵ Н Зозуля 'Правові позиції Верховного Суду як основа сталості та єдності судової практики' (*Українське право*) <http://ukrainepravo.com/scientific-thought/legal_analyst/pravovi-pozitsii-verkhovnogo-sudu-yak-osnova-stalosti-ta-dnosti-sudovoi-praktiki> дата звернення 12 Вересень 2018.

Дмитро Луспенник

2014 р. № 10 “Про застосування судами законодавства про судові витрати у цивільних справах”⁶. Водночас у постанові ВСУ від 6 вересня 2017 р. № 6-185цс17 висловлена правова позиція про те, що споживач звільняється від сплати судового збору лише при поданні позовної заяви і має сплатити судовий збір за подання до суду, зокрема апеляційної/касаційної скарги. Залишаючись на такій принциповій позиції, ВССУ в ухвалі від 4 жовтня 2017 р. у справі № 6-4926св17 з урахуванням положень ч. 1 ст. 360⁷ ЦПК України 2004 р. відступив від правової позиції ВСУ з одночасним наведенням відповідних правових мотивів. Проте ВСУ і після цього дотримувався протилежної думки, наголошуючи, що споживач звільняється від сплати судового збору лише при поданні позовної заяви (постанови у справах № 6-185цс17, № 6-916цс17 від 11 жовтня 2017 р.).

У зв’язку з цим Касаційний цивільний суд у складі Верховного Суду 16 січня 2018 р. передав відповідну справу на розгляд Великої Палати Верховного Суду, мотивуючи ухвалу тим, що є правові підстави для відхилення від правової позиції ВСУ, викладеної у постановою № 6-185цс17, № 6-916цс17.

Постановою від 21 березня 2018 р. (справа № 761/24881/16-ц, провадження № 14-57цс18)⁷ Велика Палата Верховного Суду погодилася з аргументами Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду, роз’ясненнями Пленуму ВССУ і відійшла від практики ВСУ, вказавши, що споживачі звільнені від сплати судового збору на всіх стадіях судового процесу (ч. 3 ст. 22 Закону України “Про захист прав споживачів”⁸).

2. Юрисдикція. Спір за позовом кредитора – юридичної особи до боржника – юридичної особи та поручителів – фізичних осіб про стягнення кредитної заборгованості підлягає розгляду за правилами цивільного судочинства

ВССУ з першого дня своєї роботи дотримувався відмінної від ВСУ позиції і в п. 2 постанови Пленуму від 30 березня 2012 р. № 5 “Про практику застосування судами законодавства при вирішенні спорів, що виникають із кредитних правовідносин”⁹ зазначив, що справи, в яких однією зі сторін виступає фізична особа, якщо вимоги взаємопов’язані, то незалежно від того, що і позивач та інший відповідач є юридичними особа-

⁶ Про застосування судами законодавства про судові витрати у цивільних справах: постанова Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 17 жовтня 2014 р. № 10. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010740-14> (дата звернення: 12.09.2018).

⁷ Постанова Великої Палати Верховного Суду від 21 березня 2018 р. № 761/24881/16-ц. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/73054749> (дата звернення: 12.09.2018).

⁸ Про захист прав споживачів: Закон України від 12 травня 1991 р. № 1023-XII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12> (дата звернення: 12.09.2018).

⁹ Про практику застосування судами законодавства при вирішенні спорів, що виникають із кредитних правовідносин: постанова Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 30 березня 2012 р. № 5. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005740-12> (дата звернення: 12.09.2018).

ми, підлягають розгляду за правилами цивільного судочинства. ВСУ не погодився з цим, унаслідок чого судові рішення були скасовані, а позови в частині вимог юридичної особи до юридичної особи закрилися, оскільки належали до юрисдикції господарських судів, решта ж вимог (банку до фізичної особи) про стягнення кредиту розглядалася за правилами ЦПК України. Усі судові рішення, де ВССУ обстоював протилежну позицію або відхилився від висновку ВСУ, були скасовані.

Касаційний цивільний суд у складі Верховного Суду не погодився з таким висновком ВСУ і 1 лютого 2018 р. передав справу на розгляд Великої Палати Верховного Суду.

Постановою від 13 березня 2018 р. у справі № 415/2542/15-ц (провадження № 14-40цс18)¹⁰ Велика Палата Верховного Суду погодилася з роз'ясненнями Пленуму ВССУ і відійшла від висновків, які зробив ВСУ у постанові № 923цс16 від 1 березня 2017 р. Аналогічний висновок вона надала в постанові № 14-41цс18 від 21 березня 2018 р. (справа № 2-1390/11), відхилившись від правової позиції ВСУ, викладеної у постанові від 1 липня 2015 р. (справа № 6-745цс15). Так, Велика Палата вказала, що спір за позовом кредитора – юридичної особи до боржника – юридичної особи та поручителів – фізичних осіб про стягнення кредитної заборгованості підлягає розгляду за правилами цивільного судочинства, якщо подано до 15 грудня 2017 р. При цьому в подальшому для визначення юрисдикції пріоритетною є особа боржника (юридична чи фізична), оскільки вимоги, що впливають із поруки чи застави, є акцесорними.

3. Кредит. Після закінчення строку дії кредитного договору проценти та неустойка боржником не платяться

ВССУ у п. 17 постанови Пленуму від 30 березня 2012 р. № 5 “Про практику застосування судами законодавства при вирішенні спорів, що виникають із кредитних правовідносин”¹¹ рекомендував судам за порушення позичальником своїх кредитних зобов'язань після спливу строку кредитного договору стягувати грошові кошти, передбачені виключно ст. 625 ЦК України¹², а не проценти за користування кредитом і неустойку, оскільки строк дії кредитного договору сплив. По суті, ВССУ погодився із тією судовою практикою, яка до цього склалася у ВСУ, про що йшлося в Узагальненні судової практики розгляду цивільних справ, які

¹⁰ Постанова Великої Палати Верховного Суду від 13 березня 2018 р. № 415/2542/15-ц. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/73219876> (дата звернення: 12.09.2018).

¹¹ Про практику застосування судами законодавства при вирішенні спорів, що виникають із кредитних правовідносин (н 9).

¹² Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 12.09.2018).

Дмитро Луспенник

виникають із кредитних правовідносин (2009–2010 рр.), проведеному ВСУ і затвердженому 7 жовтня 2010 р.

Проте у подальшому ВСУ змінив свою правову позицію, виклавши її так: проценти за кредитом і неустойка платяться у межах позовної давності до дня звернення до суду (постанова від 2 грудня 2015 р. у справі № 6-249цс15 та ін.), тобто суди стягували кредитну заборгованість поза межами позовної давності, але лише за три роки до пред'явлення позову (основний борг) і за рік (неустойка) або, якщо позов і пред'являвся в межах позовної давності, то ці суми стягувалися незалежно від того, що строк кредитного договору сплив, оскільки як основне зобов'язання належним чином не виконане (ст. 599 ЦК України).

Касаційний цивільний суд у складі Верховного Суду не погодився з таким висновком ВСУ й ухвалою від 23 січня 2018 р., передав справу на розгляд Великої Палати Верховного Суду, яка постановою від 28 березня 2018 р. (справа № 444/9519/12, провадження № 14-10цс18)¹³ погодилася із його мотивами, роз'ясненнями Пленуму ВССУ, відхилившись від висновку ВСУ, викладеного у постанові № 6-249цс15 від 2 грудня 2015 р., зазначивши, що після спливу визначеного договором строку кредитування чи у разі пред'явлення до позичальника вимоги згідно з ч. 2 ст. 1050 ЦК України право кредитодавця нараховувати передбачені договором проценти за кредитом припиняється. Права та інтереси кредитодавця в охоронюваних правовідносинах забезпечуються ч. 2 ст. 625 ЦК України, яка регламентує наслідки прострочення виконання грошового зобов'язання.

4. Іпотека. Незазначення в резолютивній частині судового рішення початкової ціни предмета іпотеки в грошовому вираженні не є безумовною підставою для його скасування

ВССУ у п. 42 постанови Пленуму від 30 березня 2012 р. № 5 “Про практику застосування судами законодавства при вирішенні спорів, що виникають із кредитних правовідносин”¹⁴ роз'яснив судам, як саме має викладатися резолютивна частина рішення суду у разі задоволення позову про звернення стягнення на предмет іпотеки з посиланням на положення ст. 39 Закону України “Про іпотеку”¹⁵. ВССУ нічого не тлумачив і норму права не уточнював, але вважав, що на це судам слід звернути увагу, оскільки проведене узагальнення довело, що наявні певні проблемні

www.pravoua.com.ua

¹³ Постанова Великої Палати Верховного Суду від 28 березня 2018 р. № 444/9519/12. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/74838904> (дата звернення: 12.09.2018).

¹⁴ Про практику застосування судами законодавства при вирішенні спорів, що виникають із кредитних правовідносин (н 9).

¹⁵ Про іпотеку: Закон України від 5 червня 2003 р. № 898-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-15> (дата звернення: 12.09.2018).

моменти правозастосування. Тому ВССУ наголосив, що початкова ціна встановлюється на рівні, не нижче за звичайні ціни на цей вид майна, на підставі оцінки, проведеної суб'єктом оціночної діяльності/незалежним експертом на стадії оцінки майна під час проведення виконавчих дій.

Однак саме в цьому, здавалося б, елементарному й безспірному правовому питанні ВСУ у подальшому менш ніж за рік тричі змінював правову позицію, повертаючись до попередньої. Це, зі своєю боку, призвело до скасування понад 50 судових рішень ВССУ, як наслідок, ВССУ через обов'язковість висновку ВСУ скасував понад 400 судових рішень нижчестоящих судів, а, відповідно, апеляційна інстанція скасувала судові рішення першої інстанції. При цьому почергово скасовувалися судові рішення, де суди виконували вказівки ВССУ, але у подальшому ВСУ змінював позицію.

Саме на це Касаційний цивільний суд у складі Верховного Суду послався в ухвалі від 25 січня 2018 р. (провадження № 61-170св18)¹⁶, передаючи справу на розгляд Великої Палати Верховного Суду. Здається, саме він вперше ввів у судову практику застосування принципу правового пуризму, який розуміється як надмірне прагнення до чистоти, переваги форми над змістом, пославшись на відповідну практику ЄСПЛ.

Велика Палата Верховного Суду постановою від 21 березня 2018 р. (справа № 235/3619/15-ц, провадження № 14-11цс18)¹⁷ погодилася з мотивами Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду, роз'ясненнями Пленуму ВССУ, відхилившись від висновку ВСУ, викладеного у постанові № 6-61цс15 від 27 травня 2015 р., вказавши, що лише незазначення в резолютивній частині рішення суду початкової ціни предмета іпотеки в грошовому вираженні не має вирішального значення та не тягне за собою безумовного скасування судових рішень, а також із застосуванням принципу правового пуризму.

5. Позовна давність. У разі неналежного повідомлення відповідача про дату судового засідання при ухваленні заочного рішення заява про застосування позовної давності може бути подана й після ухвалення рішення

ВССУ і ВГСУ обстоює правову позицію про те, що у разі, якщо відповідач неналежним чином був повідомлений про дату судового засідання, то заявити про застосування позовної давності (ч. 3 ст. 267 ЦК України) він може і на стадії апеляційного перегляду (п. 2.1 постанови Пленуму ВГСУ від 29 травня 2013 р. № 10 "Про деякі питання

¹⁶ Ухвала Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 25 січня 2018 р. № 235/3619/15-ц. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/71828862> (дата звернення: 12.09.2018).

¹⁷ Постанова Великої Палати Верховного Суду від 21 березня 2018 р. № 235/3619/15-ц. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/73500804> (дата звернення: 12.09.2018).

Дмитро Луспенник

практики застосування позовної давності у вирішенні господарських спорів”¹⁸).

Проте ВСУ не погоджувався з цим, наголошуючи, що позовна давність є інститутом матеріального права, а на стадії апеляційного перегляду нові матеріально-правові вимоги заявлятися не можуть (постанови ВСУ від 30 вересня 2015 р. у справі № 6-780цс15; від 11 жовтня 2017 р. у справі № 6-1374цс17 та ін.).

Касаційний цивільний суд у складі Верховного Суду не підтримував такий висновок ВСУ й ухвалою від 7 лютого 2018 р. передав справу на розгляд Великій Палаті Верховного Суду, яка постановою від 17 квітня 2018 р. (справа № 200/11343/14-ц, провадження № 14-59цс18)¹⁹ погодилася з мотивами Касаційного цивільного суду, роз’ясненнями Пленуму ВГСУ, відхилившись від висновку ВСУ, викладеного у наведених вище постановках № 6-780цс15 та № 6-1374цс17, зазначивши, якщо суд першої інстанції, не повідомивши належно відповідача про час і місце розгляду справи, ухвалить у ній заочне рішення, відповідач має право заявити про застосування позовної давності у заяві про перегляд такого рішення. У разі відмови суду першої інстанції у задоволенні цієї заяви відповідач може заявити про застосування позовної давності в апеляційній скарзі на заочне рішення суду першої інстанції.

6. Позовна давність. До негативного позову позовна давність не застосовується

ВССУ у п. 36 постанови Пленуму від 7 лютого 2014 р. № 5 “Про судову практику в справах про захист права власності та інших речових прав”²⁰ роз’яснив судам, що на негативний позов положення про позовну давність не поширюються, оскільки правопорушення є таким, що триває у часі. По суті, такої самої позиції раніше дотримувався і ВСУ, проте у подальшому змінив її, вказавши, що в цьому разі позовна давність обчислюється у загальному порядку, тобто з дня, коли особа довідалася або могла довідатися про порушене право (постанова від 27 січня 2016 р. у справі № 6-2913цс15).

Касаційний цивільний суд у складі Верховного Суду не сприйняв такого висновку ВСУ й ухвалою від 11 квітня 2018 р. передав справу на розгляд Великій Палаті, яка постановою від 4 липня 2018 р. (справа

www.pravoua.com.ua

¹⁸ Про деякі питання практики застосування позовної давності у вирішенні господарських спорів: постановою Вищого господарського суду від 29 травня 2013 р. № 10. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010600-13> (дата звернення: 12.09.2018).

¹⁹ Постанова Великої Палати Верховного Суду від 17 квітня 2018 р. № 200/11343/14-ц. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/74963810> (дата звернення: 12.09.2018).

²⁰ Про судову практику в справах про захист права власності та інших речових прав: постановою Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 7 лютого 2014 р. № 5. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005740-14> (дата звернення: 12.09.2018).

№ 653/1096/16-ц, провадження № 14-181цс18)²¹ погодилася з мотивами Касаційного цивільного суду, роз'ясненнями Пленуму ВССУ, відійшовши від висновку ВСУ, викладеного у постанові № 6-2913цс15 від 27 січня 2016 р., зазначивши, що допоки особа є власником нерухомого майна, вона не може бути обмежена у праві звернутися до суду з позовом про усунення перешкод у реалізації права користування і розпорядження цим майном, зокрема, і шляхом виселення, а тому негаторний позов може бути пред'явлений упродовж всього часу тривання відповідного правопорушення.

За нетривалий період цивільних процесуальних правовідносин між Великою Палатою Верховного Суду і Касаційним цивільним судом у складі Верховного Суду відхилення від правових висновків ВСУ мали місце майже у 20 випадках, забезпечивши єдність судової практики у багатьох категоріях справ²².

Іншою не менш важливою формою забезпечення єдності судової практики є право Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду передати справу на розгляд Великої Палати Верховного Суду у разі, якщо зробить висновок, що справа містить виключну правову проблему і така передача необхідна для забезпечення розвитку права і формування єдиної правозастосовної практики (ч. 5 ст. 403 ЦПК України).

У контексті сказаного слід зазначити, що аналіз наведеної норми дає можливість зробити висновок, що така передача справи на розгляд Великої Палати Верховного Суду не є обов'язковою і здійснюється на розсуд суду, який розглядає справу в касаційному порядку, у разі сукупності підстав: по-перше, наявна виключна правова проблема, по-друге, передача необхідна для забезпечення розвитку права і формування єдиної правозастосовної практики.

Науковці і практики нерідко зазначають, що така підстава передачі справи на розгляд Великої Палати Верховного Суду є новелою процесуального законодавства, оціночною, а критерії лише напрацьовуються²³, з чим слід погодитися.

²¹ Постанова Великої Палати Верховного Суду від 4 липня 2018 р. № 653/1096/16-ц. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75296538> (дата звернення: 12.09.2018).

²² Детальніше див.: Л. Луспеник, 'Відступлення від правових висновків ВСУ: аналіз судової практики у цивільних справах' (*Судово-юридична газета*, 29 серпня 2018) <<https://sud.ua/ru/news/blog/124264-vidstuplennya-vid-pravovikh-visnovkiv-vsua-analiz-sudovoyi-praktiki-u-tsilvnikh-spravakh-586a73>> дата звернення 12 Вересень 2018.

²³ О. Туєва, 'Виключна правова проблема як підстава для передачі справи Великій Палаті ВС' (*Судово-юридична газета*, 6 вересня 2018) <<https://sud.ua/ru/news/publication/124828-isklyuchitelna-ya-pravovaya-problema-kak-osnovanie-dlya-peredachi-dela-v-bolshuyu-palatu-vs>> дата звернення 12 Вересень 2018; В. Уркевич, 'Господарські справи на розгляді Великої Палати Верховного Суду: підстави для передачі' (*Судово-юридична газета*, 24 вересня 2018) <<https://sud.ua/ru/news/blog/125685-gospodarski-spravi-na-rozglyadi-velikoyi-palati-verkhovnogo-sudu-pidstavi-dlya-peredachi>> дата звернення 12 Вересень 2018.

До сказаного додамо, що виключна правова проблема як така має оцінюватися з огляду на кількісний та якісний виміри²⁴. Кількісний відображає той факт, що вона наявна не в одній якійсь конкретній справі, а у невизначеній кількості справ, які або вже існують, або можуть виникнути з врахуванням правового питання, щодо якого постає проблема невизначеності. Із точки зору якісного критерію про виключність правової проблеми може свідчити те, що: судами були допущені істотні порушення норм процесуального права, які унеможливили розгляд справи з дотриманням вимог справедливого судового розгляду; судами була допущена явна й груба помилка у застосуванні норм процесуального права, зокрема й свавільне застосування повноважень, і перегляд справи Великою Палатою Верховного Суду потрібен із метою уникнення її повторення у подальшій судовій діяльності; норми матеріального чи процесуального права були застосовані судами нижчестоящих інстанцій таким чином, що постає питання щодо дотримання принципу пропорційності, тобто забезпечення належного балансу між приватними і публічними інтересами; за наявності колізій в нормах матеріального права й застосуванні їх за аналогією закону чи права постає питання щодо дотримання принципу верховенства права.

Безперечно також те, що розв'язання “виключної правової проблеми” завжди має на меті забезпечення розвитку права, а приводом для цього має слугувати або прийняття принципово нових норм права, або наявність глибоких і довгострокових розходжень у практиці судового правозастосування. Останнє, а також неспроможність правової системи держави подолати їх все ж таки призводить до порушення права на справедливий судовий розгляд, гарантованого п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція)²⁵.

Наприклад, 21 лютого 2018 р. Касаційний цивільний суд у складі Верховного Суду передав справу на розгляд Великої Палати Верховного Суду із посиланням на ч. 5 ст. 403 ЦПК України, оскільки зробив висновок, що справа містить виключну правову проблему і така передача необхідна для забезпечення розвитку права і формування єдиної правозастосовної практики з питань визначення правової природи курсової різниці, пов'язаної зі здорожчанням валюти США, в якій була надана позика. Касаційний цивільний суд у складі Верховного Суду мотивував передачу справи на розгляд Великої Палати Верховного Суду саме наявністю глибоких і довгострокових розходжень у практиці судового

²⁴ Див., наприклад: ухвали Великої Палати Верховного Суду від 30 жовтня 2018 р. у справі № 757/172/16-ц, від 29 жовтня 2018 р. у справі № 490/219/17 та ін. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua> (дата звернення: 01.11.2018).

²⁵ *Beian v. Romania* (no. 1), no. 30658/05, § 34-40 <<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-83822>> accessed 12 September 2018.

правозастосування. Вона у своїй постанові від 30 травня 2018 р. у справі № 750/8676/15-ц (провадження № 14-79цс18)²⁶ задля забезпечення розв'язання права навела принципові й важливі правові висновки щодо поняття “курсова різниця”, що унеможливить розходження у судовій практиці²⁷.

Ще одним із найскладніших питань правозастосування, що часто призводило до конфліктів юрисдикції, вважається розмежування цивільної, господарської та адміністративної юрисдикції.

Як слушно зазначає В. Комаров, проблема конфлікту юрисдикції, яка існувала, не могла бути вирішена лише завдяки формуванню судової практики ВСУ або відповідними вищими спеціалізованими судами, її вирішення потребувало відповідних змін у законодавстві²⁸.

Висновки. Таким чином, найважливішою конституційною зміною, яка стосується інституту судової юрисдикції, є запровадження уніфікованого підходу до визначення видів юрисдикції у всіх процесуальних кодексах з точки зору застосування єдиних критеріїв її поділу, а також введення механізму вирішення конфлікту юрисдикції²⁹.

Саме для уникнення подібних ситуацій у ч. 6 ст. 403 ЦПК України було закріплено досить дієвий засіб подолання таких конфліктів. Так, відповідно до цієї статті у всіх випадках, коли учасник справи оскаржує судові рішення з підстав порушення правил предметної чи суб'єктної юрисдикції, справа підлягає передачі на розгляд Великої Палати Верховного Суду. Ця процедура покликана забезпечити єдність судової практики на найвищому рівні, аби не допустити різного тлумачення правил юрисдикції на рівні Касаційного цивільного суду, Касаційного адміністративного суду, Касаційного господарського суду, а також Касаційного кримінального суду.

Незважаючи на досить нетривалий період роботи Верховного Суду, Великою Палатою розглянута досить велика кількість касаційних скарг, що стосуються питань судової юрисдикції. Варто визнати, що вказаний механізм вирішення конфліктів юрисдикції є ефективним і сприяє єдності судової практики.

²⁶ Постанова Великої Палати Верховного Суду від 30 травня 2018 р. № 750/8676/15-ц. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/74537186> (дата звернення: 12.09.2018).

²⁷ Аналогічна ситуація з передачею від Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду справи на розгляд до Великої Палати Верховного Суду, що стосується виключної правової проблеми, пов'язаної з виконавчим написом нотаріуса при відсутності державної реєстрації застави: Постанова Великої Палати Верховного Суду від 16 травня 2018 р. у справі № 320/8269/15-ц (провадження № 14-83цс18). URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/74506060> (дата звернення: 12.09.2018).

²⁸ В. Комаров, ‘Цивільний процесуальний кодекс та Кодекс адміністративного судочинства: проблема єдності та відмінностей у аспекті моделі адміністративної юстиції’ в *Проблеми теорії та практики цивільного судочинства* (Харків юридичний 2008) 76-89.

²⁹ Д. Луспенник, ‘Новелізація цивільного процесу позитивно вплинула на судову практику’ (*Судово-юридична газета*, 3 вересня 2018) <<https://sud.ua/ru/news/publication/124587-novelizatsiya-tsvilnogo-protsesu-pozitivno-vplinula-na-sudovu-praktiku>> дата звернення 12 вересень 2018.

Введення таких засобів подолання колізії юрисдикцій суттєво підвищить рівень здійснення правосуддя у цивільних справах і забезпечить міжнародний стандарт доступності правосуддя і права на справедливий судовий розгляд.

REFERENCES

List of legal documents

Legislation

1. Pro ipoteku [On Mortgage]: Zakon Ukrainy [the Law of Ukraine] vid 5 chervnia 2003 r. № 898-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-15> (accessed: 12.09.2018) (in Ukrainian).
2. Pro zakhyst prav spozhyvachiv [On Consumer Rights Protection]: Zakon Ukrainy [the Law of Ukraine] vid 12 travnia 1991 r. № 1023-XII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12> (accessed: 12.09.2018) (in Ukrainian).
3. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy [The Civil Code of Ukraine]: Zakon Ukrainy [the Law of Ukraine] vid 16 sichnia 2003 r. № 435-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (accessed: 12.09.2018) (in Ukrainian).
4. Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [The Code of Civil Procedure of Ukraine]: (v redaktsii Zakonu Ukrainy vid 3 zovtnia 2017 r. № 2147-VIII). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (accessed: 01.09.2018) (in Ukrainian).

Cases

5. Beian v. Romania (no. 1), no. 30658/05, § 34-40. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-83822> (accessed: 12.09.2018) (in English).
6. Tudor Tudor v. Romania: Court Judgment. 24.03.2009. App. 21911/03. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-91885> (accessed: 12.09.2018) (in English).
7. Postanova Velykoi Palaty Verkhovnoho Sudu [Decree of the Grand Chamber of the Supreme Court] vid 4 lypnia 2018 r. № 653/1096/16-ts. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75296538> (accessed: 12.09.2018) (in Ukrainian).
8. Postanova Velykoi Palaty Verkhovnoho Sudu [Decree of the Grand Chamber of the Supreme Court] vid 13 bereznia 2018 r. № 415/2542/15-ts. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/73219876> (accessed: 12.09.2018) (in Ukrainian).
9. Postanova Velykoi Palaty Verkhovnoho Sudu vid 17 kvitnia 2018 r. № 200/11343/14-ts. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/74963810> (accessed: 12.09.2018) (in Ukrainian).
10. Postanova Velykoi Palaty Verkhovnoho Sudu [Decree of the Grand Chamber of the Supreme Court] vid 21 bereznia 2018 r. № 761/24881/16-ts. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/73054749> (accessed: 12.09.2018) (in Ukrainian).
11. Postanova Velykoi Palaty Verkhovnoho Sudu [Decree of the Grand Chamber of the Supreme Court] vid 21 bereznia 2018 r. № 235/3619/15-ts. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/73500804> (accessed: 12.09.2018) (in Ukrainian).
12. Postanova Velykoi Palaty Verkhovnoho Sudu [Decree of the Grand Chamber of the Supreme Court] vid 28 bereznia 2018 r. № 444/9519/12. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/74838904> (accessed: 12.09.2018) (in Ukrainian).

13. Postanova Velykoi Palaty Verkhovnoho Sudu [Decree of the Grand Chamber of the Supreme Court] vid 30 travnia 2018 r. № 750/8676/15-ts. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/74537186> (accessed: 12.09.2018) (in Ukrainian).
14. Postanova Velykoyi Palaty Verkhovnoho Sudu [Decree of the Grand Chamber of the Supreme Court] vid 16 travnya 2018 r. u spravi № 320/8269/15-ts. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/74506060> (accessed: 12.09.2018) (in Ukrainian).
15. Pro deiaki pytannia praktyky zastosuvannya pozovnoi давности u vyrishenni hospodarskykh sporiv [On Some Issues of the Practice of Applying the Limitation Period in the Settlement of Commercial Disputes]: Postanova Vyshchoho hospodarskoho sudu [Resolution of the Supreme Economic Court] vid 29 travnia 2013 r. № 10. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010600-13> (accessed: 12.09.2018) (in Ukrainian).
16. Pro praktyku zastosuvannya sudamy zakonodavstva pry vyrishenni sporiv, shcho vynykaiut iz kredytnykh pravovidnosyn [On the Practice of Legislation Application by Courts for Adjudication of Disputes Ensuing from Legal Relations Involving Loans]: Postanova Vyshchoho spetsializovanoho sudu Ukrainy z rozghliadu tsyvilnykh i kryminalnykh sprav [Decree of the High Specialized Court of Ukraine for Civil and Criminal Cases] vid 30 bereznia 2012 r. № 5. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005740-12> (accessed: 12.09.2018) (in Ukrainian).
17. Pro sudovu praktyku v spravakh pro zakhyst prava vlasnosti ta inshykh rechovykh prav [On Judicial Practice in Matters Concerning the Protection of Property Rights and Other Substantive Rights]: postanova Vyshchoho spetsializovanoho sudu Ukrainy z rozghliadu tsyvilnykh i kryminalnykh sprav [Decree of the High Specialized Court of Ukraine for Civil and Criminal Cases] vid 7 liutogo 2014 r. № 5. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005740-14> (accessed: 12.09.2018) (in Ukrainian).
18. Pro zastosuvannya sudamy zakonodavstva pro sudovi vytraty u tsyvilnykh spravakh [On the Application by Courts of Legislation on Court Costs in Civil Matters]: postanova Vyshchoho spetsializovanoho sudu Ukrainy z rozghliadu tsyvilnykh i kryminalnykh sprav [Decree of the High Specialized Court of Ukraine for Civil and Criminal Cases] vid 17 zovtnia 2014 r. № 10. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010740-14> (accessed: 12.09.2018) (in Ukrainian).
19. Ukhvala Kasatsiinoho tsyvilnoho sudu u skladi Verkhovnoho Sudu [Ruling of the Civil Court of Cassation Within the Supreme Court] vid 25 sichnia 2018 r. № 235/3619/15-ts. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/71828862> (accessed: 01.11.2018) (in Ukrainian).

Bibliography

Edited books

20. Holubieva N (red), *Tsyvilne protsesualne pravo Ukrainy: navchalnyi posibnyk [Civil Procedure Law of Ukraine: Teaching Manual]* (2018) (in Ukrainian).
21. Komarov V, 'Tsyvilnyi protsesualnyu kodeks ta Kodeks administratyvnoho sudochynstva: problema yednosti ta vidminnosti u aspekti modeli administratyvnoi yustytzii' [The Code of Civil Procedure and the Code of Administrative Court Procedure] v V Komarov (red), *Problemy teorii ta praktyky tsyvilnoho sudochynstva [the Issue of Unity and Differences in Terms of the Administrative Justice Model]* (Kharkiv yurydychnyi 2008) (in Ukrainian).

Journal articles

22. Onishchuk M, 'Zminam do Konstytutsii shchodo pravosudiva dva roky: pershi tezovi vysnovky ta nevyrisheni zavdannya' ['Two Years after Amendments to the Constitution Regarding Justice: First Thesis Conclusions and Outstanding Issues'] [2018] 39(1212) *Yurydychnyi visnyk Ukrainy* 4 (in Ukrainian).

23. Siryi M, 'Zabezpechennia yednosti sudovoi praktyky – vazhlyvyi napriamok rozvytku pravovoi systemy Ukrainy' ['Ensuring the Unity of Court Practice – an Important Objective for Development of the Legal System of Ukraine'] (2006) 6 Visnyk Tsentru suddivskykh studii 6-8 (in Ukrainian).

Newspapers

24. Luspenyk D, 'Novelizatsiia tsyvilnoho protsesu pozytyvno vplynula na sudovu praktyku' ['Novelization of the Civil Process Had a Positive Impact on the Court Practice'] (*Sudovo-iurydychna hazeta*, 3 veresnia 2018) <<https://sud.ua/ru/news/publication/124587-novelizatsiya-tsyvilnogo-protsesu-pozitivno-vplynula-na-sudovu-praktiku>> accessed 12 September 2018 (in Ukrainian).
25. Luspenyk D, 'Vidstuplennia vid pravovykh vysnovkiv VSU: analiz sudovoi praktyky u tsyvilnykh spravakh' ['Departure from Legal Opinions of the SCU: an Analysis of Court Practice in Civil Cases'] (*Sudovo-iurydychna hazeta*, 29 serpen 2018) <<https://sud.ua/ru/news/blog/124264-vidstuplennya-vid-pravovykh-visnovkiv-vsu-analiz-sudovoyi-praktiki-u-tsyvilnykh-spravakh-586a73>> accessed 12 September 2018 (in Ukrainian).
26. Tuieva O, 'Vykliuchna pravova problema yak pidstava dlia peredachi spravy Velykii Palati VS' ['Exclusive Legal Problem as the Ground for Case Referral to the Grand Chamber of the Supreme Court'] (*Sudovo-iurydychna hazeta*, 6 veresen 2018) <<https://sud.ua/ru/news/publication/124828-isklyuchitelnaya-pravovaya-problema-kak-osnovanie-dlya-peredachi-dela-v-bolshuyu-palatu-vs>> accessed 12 September 2018 (in Ukrainian).
27. Urkevych V, 'Hospodarski spravy na rozghliadi Velykoi Palaty Verkhovnoho Sudu: pidstavy dlia peredachi' ['Economic Cases before the Grand Chamber of the Supreme Court: Grounds for Referral'] (*Sudovo-iurydychna hazeta*, 24 veresen 2018) <<https://sud.ua/ru/news/blog/125685-gospodarski-spravi-na-rozglyadi-velikoyi-palaty-verkhovnogu-sudu-pidstavi-dlya-peredachi>> accessed 1 November 2018 (in Ukrainian).
28. Zozulia N, 'Pravovi pozystsii Verkhovnoho Sudu yak osnova stalosti ta yednosti sudovoi praktyky' ['Legal Positions of the Supreme Court as the Basis of Sustainability and Unity of Court Practice'] (*Ukrainske pravo*) <http://ukrainepravo.com/scientific-thought/legal_analyst/pravovi-pozystsii-verkhovnogu-sudu-yak-osnova-stalosti-ta-dnosti-sudovoi-praktiki->> accessed 12 September 2018 (in Ukrainian).

Dmytro Luspenyk

SUPREME COURT:
POWERS OF THE GRAND CHAMBER
AND THE CIVIL COURT OF CASSATION FOR ENSURING
THE COHESION OF COURT PRACTICE

ABSTRACT. The procedure ensuring the unity of court practice, namely proceedings in a case by the chamber, the joint chamber of the cassation court or the Grand Chamber of the Supreme Court (GC SC) is of major importance among the numerous novels of the Code of Civil Procedure of Ukraine (CCP of Ukraine).

Mostly according to it proceedings are conducted in the cases which are submitted to the cassation courts within the framework of the Supreme Court (SC) and which form the court practice. At the same time, after the new Supreme Court has been established,

the court practice is being developed not from scratch, which means that judges may not bypass the legal positions expressed by the Supreme Court of Ukraine (SCU), since according to Article 3607 of the CCP of Ukraine of 2004, the opinion of the Supreme Court of Ukraine on the application of the provisions of law should be taken into account by other courts of general jurisdiction when they use such provisions of law.

In this regard, cl. 7 of the Transitional Provisions of the new CCP of Ukraine prescribes that a court conducting cassation proceedings in a case by the panel of judges or the chamber (joint chamber) shall refer the case to the Grand Chamber of the Supreme Court, if such a panel or chamber (joint chamber) deems it necessary to vary from the opinion on the application of the provision of law in similar legal relations set forth in an earlier decision of the Supreme Court of Ukraine.

It is not an imperfection of procedural rules that the legislator has granted such a right only to the court of cassation, but rather a mechanism meant to ensure the unity of court practice with a view to turning the positions of court into its reliable “pillars” and sources contributing to predictability of adjudication of certain categories of cases.

This is only one form of ensuring the unity of court practice and the exercise of procedural powers by the Civil Court of Cassation within the Supreme Court (CCC SC) and GC SC. Irrespective that GC SC and CCC SC are the component parts of the Supreme Court, GC SC has no authority to review or otherwise interfere with the operation of cassation courts comprising the SC. Moreover, the provisions of the CCP of Ukraine also prescribe other mechanisms of binding procedural interaction of these judicial bodies within the SC with a view to ensuring the unity of court practice.

The purpose of the article is to analyze the procedural powers of GC SC and CCC SC which are meant to ensure the unity of court practice, and also to identify the areas of concern and the ways of resolving thereof.

KEYWORDS: Supreme Court; Grand Chamber; civil court procedure; cassation proceedings; procedural powers, court practice; cohesion of court practice.